

วัฒนธรรมกับความเสีงสุขภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสีงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

ประเด็นการศึกษามิตสังคมวัฒนธรรมของแอลกอฮอล์

สิทธิโชค ชาวไร่เงิน
สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ

เกริ่นนำ . .

ในทางวิทยาศาสตร์ เชื่อว่า “เครื่องดื่มแอลกอฮอล์” ในทุกสังคมทั่วโลก มีองค์ประกอบพื้นฐานทางเคมีและออกฤทธิ์ต่อระบบการทำงานของร่างกายมนุษย์ไม่แตกต่างกันนัก สิ่งนี้อาจเรียกว่าเป็น “ข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์” อย่างไรก็ตาม เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ยังมี “ข้อเท็จจริงทางสังคม” ดำรงอยู่ควบคู่กันด้วย แม้จะไม่สามารถทำความเข้าใจและอธิบายด้วยวิธีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์

“ข้อเท็จจริงทางสังคม” ของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ได้แก่ การรับรู้ การให้ความหมาย และหน้าที่ทางสังคม รวมทั้งพฤติกรรมกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ของผู้คนในแต่ละสังคม เดวิด มัลเดลบอม (David Mandelbaum) ชี้ให้เห็นในบทความที่ชื่อ “Alcohol and Culture” (๑๙๖๕) ว่า มนุษย์ในแทบทุกสังคมต่างรู้จัก ผลิต และบริโภค “สาร” (substances) หลายชนิด ที่เมื่อบริโภคเข้าไปแล้วจะส่งผลกระทบต่อผัสสะการรับรู้ (sensations) ของร่างกาย แต่มีสารชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตทางสังคมของกลุ่มคนในวัฒนธรรมต่างๆ มากที่สุด คือ “แอลกอฮอล์” (Mandelbaum, ๑๙๖๕: ๒๘๑)

การให้ความหมายและพฤติกรรมกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มสังคมนั้นแสดงออกในหลายมิติ มิติหนึ่งก็คือการให้คุณค่าในเชิงจิตวิญญาณต่อแอลกอฮอล์ เช่น ในอารยธรรมเอซเทค (Aztec) เชื่อว่า เมื่อใดก็ตามที่ต้องดื่มแอลกอฮอล์จะต้องดื่มจนเมาหัวราน้ำ ไม่เช่นนั้นเทพเจ้าจะโกรธมากในสังคมร่วมสมัยก็พบความเชื่อทำนองเดียวกัน เช่น ในสังคมของชาวโคฟีอาร์ (Kofyar) ในประเทศไนจีเรีย และชาวทิริกิ (Tiriki) ในประเทศเคนยาที่เชื่อว่าการดื่มเบียร์คือหนทางเดียวที่จะนำพาผู้คนไปพบพระเจ้าได้ เช่นเดียวกับผู้คนในโลกตะวันตกที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกจะให้คุณค่ากับ “ไวน์” ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ในทางตรงกันข้าม หลายสังคมให้ความหมายเชิงลบต่อแอลกอฮอล์ ในสังคมที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ (Protestant) ศาสนาอิสลาม และในสังคมพุทธศาสนา ต่างมองว่าการดื่มแอลกอฮอล์นั้นเป็นบาป เป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้าย ปิศาจ ที่ทำให้คนห่างไกลจากพระเจ้าหรือความดี และบัญญัติเป็นข้อห้ามทางศาสนา ในทำนองเดียวกัน ชนพื้นเมืองอเมริกันหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของสหรัฐอเมริกา เช่น ชาวโฮปี (Hopi) ชาวปูเอโบล (Pueblo) ถือว่าแอลกอฮอล์ทุกประเภะนั้นเป็นภัยต่อวิถีชีวิตของพวกเขา เป็นต้น

วัฒนธรรมกับความเสียงสุขภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสียงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังมีสังคมที่ให้ความหมายก็แอลกอฮอล์
ในมิติจิตวิญญาณแบบผสมผสาน เช่น ในสังคมอินเดีย
ผู้คนส่วนมากจะนับถือศาสนาฮินดูและความเชื่อท้องถิ่น
ดังนั้น จึงเป็นเรื่องปกติที่ผู้คนจะนับถือทั้งเทพเจ้าฮินดู
ควบคู่ไปกับเทพเจ้าท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ธรรมเนียมการ
บูชาเทพเจ้าทั้งสองกลุ่มจะใช้แอลกอฮอล์ประกอบ
พิธีกรรมที่แตกต่างกัน โดยชาวอินเดียจะใช้แอลกอฮอล์
ในพิธีบูชาเทพเจ้าท้องถิ่นเท่านั้น ส่วนในพิธีบูชาเทพเจ้า

องค์สำคัญของฮินดู เช่น พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ จะไม่มีการใช้แอลกอฮอล์เด็ดขาด เพราะถือเป็น
สิ่งไม่บริสุทธิ์ ทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม (Mandelbaum, ๑๙๖๕)

“ข้อเท็จจริงทางสังคม” ในเรื่องการให้ความหมายและพฤติกรรมทางสังคมที่เกี่ยวกับแอลกอฮอล์ที่
แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มสังคม สัมพันธ์อยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และประวัติศาสตร์ใน
สังคม การออกมาตรการเกี่ยวกับแอลกอฮอล์ที่ส่งผลกระทบต่อผู้คนจำนวนมากในสังคม ซึ่งมีความแตกต่าง
หลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม จึงไม่สามารถตั้งอยู่บนฐานคิด “ข้อเท็จจริงทางสังคม” เกี่ยวกับแอลกอฮอล์
ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ รวมทั้งการยึดมั่นใน “วัฒนธรรมการสร้างความรู้แบบวิทยาศาสตร์” และ
“วัฒนธรรมราชการ” แต่จำเป็นต้องมีมุมมองที่เปิดกว้างและทำความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม
ทั้งวัฒนธรรมของชาวบ้านและวัฒนธรรมองค์กรของเจ้าหน้าที่อย่างละเอียดลึกซึ้ง เพื่อช่วยให้การออกมาตรการ
ที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์สอดคล้องกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มสังคม

สถานการณ์งานศึกษาแอลกอฮอล์ในโลกตะวันตก

การศึกษาแอลกอฮอล์โดยใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์เริ่มต้นในต้นศตวรรษที่ ๒๐ นักวิชาการกลุ่มแรก
ที่สนใจศึกษาแอลกอฮอล์ คือ นักวิทยาศาสตร์สุขภาพและนักจิตวิทยา ประเด็นศึกษาหลักที่นักวิชาการกลุ่มนี้
ให้ความสนใจ คือ การค้นหาปัจจัยที่ทำให้คน “ติดสุราเรื้อรัง” (Alcoholism) ปัจจัยสาเหตุหลักที่นักวิชาการ
กลุ่มนี้ให้น้ำหนักมากที่สุด คือ ความผิดปกติของปัจเจกบุคคล (Individual pathology) โดยมุ่งค้นหาว่าปัจเจก
บุคคลมีความผิดปกติของปัจจัยทางชีววิทยาและจิตวิทยาตรงไหนและอย่างไร จึงทำให้พวกเขาแต่ละคนติดสุรา
เรื้อรัง (Heath, ๑๙๘๗; Dietler, ๒๐๐๖, Singer, ๒๐๑๒)

กรอบคิดหลักที่ใช้ศึกษาปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการ
บริโภคแอลกอฮอล์ที่นักวิทยาศาสตร์การแพทย์และ
นักจิตวิทยาใช้เรียกว่า “Problem-oriented approach” ซึ่ง
เป็นแนวทางการสร้างความรู้เรื่องแอลกอฮอล์กระแสหลักใน
โลกตะวันตกมาจนถึงปัจจุบัน (The Social Issue Research
Center (SIRC), ๑๙๙๘)

วัฒนธรรมกับความเสีงสุภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสีงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

ในช่วงทศวรรษ ๑๙๔๐-๑๙๕๐ เริ่มมีนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ออกมาวิพากษ์ว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับ แอลกอฮอล์ที่ใช้แนวทางการศึกษาแบบ Problem-oriented approach นั้น ยังไม่ครอบคลุมปรากฏการณ์ทางสังคมของการบริโภคแอลกอฮอล์ที่เกิดขึ้น ผู้ที่ดื่มแอลกอฮอล์ในสังคมตะวันตกเองนั้น มีทั้งกลุ่มที่ “ดื่มแล้วมีปัญหา” และกลุ่มที่ “ดื่มแต่ไม่มีปัญหา” แต่วงวิชาการแอลกอฮอล์ศึกษากลับทุ่มความสนใจและทรัพยากรในการวิจัยไปที่กลุ่มที่ดื่มแล้วมีปัญหามากกว่า ขณะที่การศึกษากลุ่มที่ดื่มแต่ไม่มีปัญหาลดน้อยลง ไม่เพียงเท่านี้ วงวิชาการแอลกอฮอล์ศึกษา ยังไม่สนใจมุมมองหรือความเข้าใจเกี่ยวกับแอลกอฮอล์ “แบบอื่น” นอกเหนือจากการค้นหาปัญหาที่เกิดจากแอลกอฮอล์เพียงอย่างเดียว (Heath, ๑๙๘๗; Dietler, ๒๐๐๖)

เอ็ม เค เบคอน (M. K. Bacon) ตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วงวิชาการแอลกอฮอล์ศึกษาในโลกตะวันตก ตกอยู่ภายใต้กระแสการสร้างความรู้ตามแนวทาง Problem-oriented approach เป็นหลักเนื่องจาก นักวิจัยแอลกอฮอล์ศึกษาส่วนใหญ่เป็นคนที่เติบโตมาในสังคมตะวันตก ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องแอลกอฮอล์จาก ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านแอลกอฮอล์ในศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเรียกกันว่า “Temperance Movement” ซึ่งมีอิทธิพลทางการเมืองต่อประเทศในยุโรปและอเมริกาในการออกกฎหมายควบคุมแอลกอฮอล์ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้งานศึกษาแอลกอฮอล์ในโลกตะวันตกอยู่ภายใต้แนวทางแบบ Problem-oriented approach เป็นหลัก (SIRC, ๑๙๙๘: ๓)

กล่าวได้ว่า แนวทางการศึกษาแอลกอฮอล์กระแสหลักของโลกตะวันตกนั้น ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับแอลกอฮอล์ของคนในวัฒนธรรมหนึ่งเท่านั้น คือ “ชาวตะวันตกที่ปฏิเสธแอลกอฮอล์” ภายใต้ อิทธิพลของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองหนึ่ง ซึ่งเป็นเพียงมุมมองและการทำความเข้าใจ แอลกอฮอล์จากคนในวัฒนธรรมหนึ่งเท่านั้น

เซลเดน ดี เบคอน (Selden D. Bacon) เปรียบเปรยถึงสถานการณ์ความไม่สมดุลในการสร้างความรู้เกี่ยวกับแอลกอฮอล์ที่เน้นหนักไปทางการศึกษา “ปัญหา” หรือกลุ่มคนที่ “ดื่มแล้วมีปัญหา” เป็นหลัก ได้อย่างเห็นภาพชัดเจนว่า เปรียบเสมือนการที่เราทุ่มความสนใจทั้งหมดไปที่ดาวหางเพียงดวงเดียว แต่กลับละเลย ดาวดวงอื่นที่ไปอีกจำนวนมากบนท้องฟ้า (SIRC, ๑๙๙๘, p. ๓)

กล่าวได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับแอลกอฮอล์รวมทั้งฐานคิดในการออกกฎหมายและนโยบายเรื่องแอลกอฮอล์ ในสังคมตะวันตกนั้น ถูกสร้างขึ้นบนฐานความเข้าใจแอลกอฮอล์ของวัฒนธรรมเดียวเท่านั้น ยังมีความเข้าใจในเรื่องแอลกอฮอล์ของคนในวัฒนธรรมอื่นๆ ทั้งภายในสังคมตะวันตกเองและสังคมนอกตะวันตกที่ถูกกลืนจาก แนวทางการสร้างความรู้กระแสหลัก ด้วยเหตุนี้ ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา เริ่มมีนักวิชาการจำนวนหนึ่งหันมาสนใจศึกษามุมมองและความเข้าใจต่อแอลกอฮอล์ของคนในวัฒนธรรมอื่น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หันมาสนใจศึกษา “มิติสังคมวัฒนธรรม” ของแอลกอฮอล์มากขึ้น

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะมีงานศึกษามิติสังคมวัฒนธรรมของแอลกอฮอล์ จำนวนไม่น้อยนับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา เช่น การศึกษาวัฒนธรรมการดื่มแอลกอฮอล์ของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ความหมายทางวัฒนธรรมและนัยทางการเมืองของการดื่มแอลกอฮอล์ของผู้หญิง ปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์การเมืองต่อการบริโภคแอลกอฮอล์ อิทธิพลของ “ความเป็นเมือง” ต่อการบริโภคแอลกอฮอล์ของคนในสังคมเมือง เป็นต้น แต่กระบวนการสร้างความรู้เรื่องแอลกอฮอล์กระแสหลักส่วนใหญ่ยังเป็นงานศึกษาที่ตั้งอยู่บนกรอบคิดแบบ Problem-oriented approach อยู่เช่นเดิม

วัฒนธรรมกับความเสีงสุขภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสีงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

ประเด็นการศึกษามิติสังคมวัฒนธรรมของแอลกอฮอล์

การเปรียบเทียบประเด็นการศึกษามิติสังคมวัฒนธรรมของแอลกอฮอล์ในเอกสารประกอบการประชุมครั้งนี้ เป็นเพียง “เสี้ยวหนึ่ง” ของ “ดวงดาวจำนวนมากบนท้องฟ้า” ตามการเปรียบเทียบของ เซลเดน ดี เบคอน ที่กล่าวถึงไปข้างต้นเท่านั้น ยังมี “ดวงดาว” อีกหลายดวง หรือประเด็นการศึกษาอีกหลายเรื่องที่ยังไม่ถูกกล่าวถึง ในที่นี้ รอให้ผู้สนใจมิติสังคมวัฒนธรรมของแอลกอฮอล์ได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

ประเด็นการศึกษามิติสังคมวัฒนธรรมของแอลกอฮอล์แรกสุดที่นักวิชาการด้านแอลกอฮอล์ศึกษาสนใจ คือ “วัฒนธรรมการดื่ม” (Drinking cultures) ของกลุ่มสังคมต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจว่าในแต่ละกลุ่มสังคม ต่างๆ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มวัยรุ่น ฯลฯ มีแบบแผนความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ และการปฏิบัติในเรื่องแอลกอฮอล์อย่างไร มีความคล้ายและความแตกต่างระหว่างกลุ่มอย่างไร

การศึกษา “วัฒนธรรมการดื่ม” ของกลุ่มสังคมต่างๆ นี้ อาจจำแนกเป็นประเด็นศึกษาย่อยได้ ๒ กลุ่มหลัก คือ กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมของการดื่มแอลกอฮอล์ และ หน้าที่ทางสังคมของแอลกอฮอล์

๑. กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมของการดื่มแอลกอฮอล์

แทบทุกสังคมทั่วโลก ล้วนมีกฎหมายควบคุมการบริโภคและการผลิตแอลกอฮอล์ ในบางประเทศไม่ได้ มีแค่กฎหมายที่กำหนดโดยรัฐส่วนกลางแบบเดียว แต่ยังมีกฎหมายที่แตกต่างกันไปแต่ละรัฐหรือที่องค์กรปกครองท้องถิ่นตราขึ้น เพื่อความสอดคล้องกับชีวิตผู้คนในแต่ละพื้นที่อีกด้วย อย่างไรก็ตาม นอกจากกฎหมายที่ตราขึ้น อย่างเป็นทางการโดยรัฐแล้ว นักสังคมศาสตร์ที่ศึกษามิติสังคมวัฒนธรรมของการใช้แอลกอฮอล์ยังสนใจ “กฎที่ไม่ได้ตรา” (Unwritten rules) หรือกฎทางวัฒนธรรมที่ไม่ได้ปรากฏเป็นตัวบทกฎหมายชัดเจน แต่มีพลัง ควบคุมวิถีชีวิตผู้คนรวมทั้งในเรื่องการบริโภคแอลกอฮอล์เช่นกัน

(๑) ต้องเป็นกิจกรรมทางสังคมร่วมกันเท่านั้น

กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมหนึ่งที่พบในแทบทุกสังคม คือ “การดื่มแอลกอฮอล์เป็นกิจกรรมกลุ่ม โดยจะ มีค่านิยมว่าการดื่มแอลกอฮอล์เป็นสิ่งที่ต้องทำร่วมกันเป็นหมู่คณะ ในทางตรงข้าม การดื่มคนเดียวเป็น พฤติกรรมที่ถือว่าผิดปกติในสังคม เป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม หรือในบางสังคมถือเป็นพฤติกรรมต้องห้ามเช่น ในสังคมสวีเดนที่มีกฎหมายควบคุมการบริโภคแอลกอฮอล์ที่เข้มงวด ก็มีค่านิยมว่าหากจะดื่มแอลกอฮอล์ก็ควร

ดื่มกันเป็นกลุ่มมากกว่าจะดื่มคนเดียว เพราะการดื่มคนเดียวสะท้อนถึง “การไม่มีน้ำใจ” และการมีบุคลิก “ต่อต้านสังคม” รวมทั้งยังเป็นตัวบ่ง บอกว่าคนๆ นั้นกำลังเป็นโรคพิษสุราเรื้อรังซึ่งถือเป็นโรคที่น่าอับอายใน สังคมสวีเดน ในทำนองเดียวกัน ชาวเมืองซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้มงวดกับ การดื่มแอลกอฮอล์ ก็จะใช้แอลกอฮอล์เพื่อการอื่น เช่น ใช้เป็นยา รักษาาร่วมกันเป็นกลุ่มเท่านั้น ไม่มีการดื่มหรือใช้แอลกอฮอล์เพียงคนเดียว การไม่นิยมดื่มคนเดียวพบได้ในสังคมที่การดื่มแอลกอฮอล์เป็นเรื่องปกติ

เช่น ชาวฮิปซีในประเทศฮังการีซึ่งดื่มแอลกอฮอล์เป็นปกติจะนิยมชวนเพื่อนบ้านมาดื่มด้วยกันเสมอ การดื่มคนเดียวในบ้านโดยไม่ชวนเพื่อนบ้านถือเป็นเรื่องผิดปกติในสังคม และอาจสะท้อนถึงความริ้วฉาวระหว่างคนดื่ม กับเพื่อนบ้าน

วัฒนธรรมกับความเสียงสุขภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสียงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

การดื่มแอลกอฮอล์ในบางสังคมมีความหมายเดียวกัน นั่นคือ ต้องดื่มร่วมกันเป็นกลุ่มเท่านั้น เช่น ชาวแคมบ้า (Camba) ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งในประเทศโบลิเวีย ไม่รู้จักว่า “การดื่มคนเดียว” คืออะไร สำหรับพวกเขา การดื่มแอลกอฮอล์มีรูปแบบเดียวกัน นั่นคือ การดื่มเป็นหมู่คณะ เป็นต้น (SIRC, ๑๙๙๘, ๑๕-๑๗)

(๒) ต้อง “แบ่งปัน” ให้ “คนอื่น” เสมอ

กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งที่พบร่วมกัน คือ การ “ต้องแบ่งปัน” (Sharing) เครื่องดื่มแอลกอฮอล์กับคนอื่น โดยรูปแบบที่ปรากฏร่วมกันในหลายสังคม คือ การดื่มแอลกอฮอล์จากภาชนะเดียวกัน เช่น สังคมอียิปต์โบราณ มีภาพวาดแสดงถึงการดื่มแอลกอฮอล์ด้วยสิ่งคล้ายหลอดดูด จากภาชนะใบเดียวกัน ลักษณะการดื่มแอลกอฮอล์จากภาชนะเดียวกันนี้ยังพบได้ในสังคมร่วมสมัย อาทิ ในสังคมชาวแคมบ้าในโบลิเวีย ในสังคมยุโรปอย่างเช่นประเทศจอร์เจียซึ่งมีคำศัพท์เรียกการดื่มจากภาชนะเดียวกันที่แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “เพื่อนสนิท” เป็นต้น

นอกจากการแบ่งปันกันดื่มในผู้ร่วมวงแล้ว ยังพบการแบ่งปันเครื่องดื่มแอลกอฮอล์กับอำนาจเหนือธรรมชาติอีกด้วย เช่น ในสังคมชาวนาวาโฮ (Navajo) ชนพื้นเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกา ก่อนที่พวกเขาจะเริ่มดื่มไวน์ในพิธีกรรมต่างๆ จะต้องให้ผู้อาวุโสเทไวน์ลงบนพื้น เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพระแม่ธรณี (Mother Earth) ก่อน เมื่อดื่มกันเสร็จแล้วก็ต้องทำพิธีเช่นเดียวกันนี้ปิดท้ายด้วย ธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้ยังพบในแก๊งค์วัยรุ่นนักร้องสายละตินอเมริกาที่อยู่ในกรุงนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ซึ่งจะเทเหล้าลงพื้นเพื่อรำลึกถึง “พี่น้อง” ในแก๊งค์ที่เสียชีวิตไป ก่อนจะเริ่มดื่ม รวมทั้งชาวยิปซีในประเทศฮังการี จะเทเหล้าลงบนหลุมศพญาติพี่น้องเพื่อเป็นการรำลึกถึงผู้ตาย ในวัน “All Souls Day” ของพวกเขา (SIRC, ๑๙๙๘, ๑๗)

(๓) กฎสำหรับการควบคุม

ในหลายสังคมจะมีกฎทางวัฒนธรรมที่คอยควบคุมพฤติกรรมผู้ดื่ม ไม่ให้สร้างความรำคาญหรืออันตรายแก่คนอื่นในชุมชน เช่น ในหมู่ชาวแคมบ้าประเทศโบลิเวียเองจะมีค่านิยมว่า ใครก็ตามที่เข้ามาร่วมวงดื่มด้วยกันแล้ว ห้ามออกจากวงไปไหนทั้งสิ้น ไม่ว่าใครจะดื่มจนเมาหัวราน้ำแค่ไหนก็ต้องอยู่ในวงตลอดเวลาจนกว่าคนทั้งวงจะเลิกดื่มพร้อมกันจึงจะแยกย้ายกลับบ้านได้ ในสังคมม้งก็มีกฎการดื่มว่า แยกผู้มาเยี่ยมจะต้องดื่มให้ได้เท่ากับที่เจ้าของบ้านดื่ม เวสเตอร์เมเยอร์ (Westermeyer, ๑๙๘๕ อ้างใน SIRC, ๑๙๙๘: ๑๙) อธิบายว่ากฎดังกล่าวจะช่วยให้เจ้าของบ้านสามารถควบคุมพฤติกรรมการดื่มของแขกได้

กฎเกณฑ์เช่นนี้พบในสังคมเดนมาร์กเช่นกัน เวลาที่ชาวเดนมาร์กจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ซึ่งมีการดื่มแอลกอฮอล์กันนั้น จะมีกฎทางวัฒนธรรมกำกับไว้ว่า ใครก็ตามที่มางานเลี้ยงจะต้องไม่แยกตัวอยู่คนเดียว แต่จะต้องพูดคุยสังสรรค์กับคนอื่นในงาน อย่างไรก็ตาม ในเวลาที่สนทนากัน ไม่ว่าใครจะดื่มมาหนักมากแค่ไหนก็ต้องไม่พูดเสียงดัง ห้ามพูดแทรกขึ้นมาตอนที่คนอื่นพูด ใครก็ตามที่แสดงละเมิดกฎทางวัฒนธรรมนี้ จะถูกจดจำว่าเป็นคนที่ไม่มีการยาท ที่สำคัญ การอธิบายว่าทำไปเพราะเมานั้นไม่สามารถนำมาใช้เป็นข้ออ้างแก้ตัวได้ (SIRC, ๑๙๙๘: ๑๘-๙)

วัฒนธรรมกับความเสีงสุขภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสีงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

(๔) ความแตกต่างระหว่างชาย-หญิง

แทบทุกกลุ่มสังคมจะมีข้อปฏิบัติในการดื่มแอลกอฮอล์ระหว่าง “ผู้หญิง” กับ “ผู้ชาย” ที่แตกต่างกันเสมอ ไม่ว่าจะเป็นชนิดเครื่องดื่ม ปริมาณการดื่มของแต่ละเพศ สถานที่ดื่ม พฤติกรรมขณะดื่ม และ “การเมา” ของแต่ละเพศ

นักมานุษยวิทยาอธิบายว่า ข้อปฏิบัติในการดื่มแอลกอฮอล์ที่ต่างกันระหว่างเพศนั้นสอดคล้องไปกับแนวคิด “เพศสภาพ” (Gender) ในแต่ละวัฒนธรรม เช่น ในหลายกลุ่มสังคมมักกำหนดให้สมาชิกเพศชายจะต้องแสดง “ความเป็นชาย” (Masculinity) ของตัวเองออกมาให้สมาชิกในสังคมรับรู้อย่างชัดเจน กลไกหนึ่งที่ผู้ชายใช้แสดงความเป็นชายออกมาก็คือ การมีแบบแผนการบริโภคแอลกอฮอล์ที่แตกต่างไปจากแบบแผนของผู้หญิง ในทางกลับกัน หลายสังคมนิยามว่าคุณลักษณะของ “ความเป็นหญิง” (Feminine) คือ ผู้รักษาจริยธรรมที่ตึงตางของสังคมและผู้ที่สามารถควบคุมตัวเองได้ ซึ่งในสังคมที่นิยามความเป็นหญิงไว้เช่นนี้นิยมใช้พฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ เป็นหนึ่งในตัวชี้วัดความเป็นหญิงของผู้หญิงในสังคม เป็นต้น

นอกจากนี้ มีงานศึกษาการดื่มของเพศหญิงในลักษณะอื่นด้วย เช่น การดื่มของผู้หญิงในฐานะการต่อต้านท้าทายกฎระเบียบทางสังคม การดื่มของผู้หญิงในฐานะกลไกสร้างความกลมเกลียวระหว่างสมาชิกผู้ชายและผู้หญิงในสังคม (SIRC, ๑๙๙๘: ๒๐-๒๑) เป็นต้น

๒. หน้าที่ทางสังคมของแอลกอฮอล์

นักสังคมศาสตร์จำนวนมากอธิบายว่า เหตุผลหนึ่งที่ทำให้พฤติกรรมทางสังคมต่างๆ ที่มนุษย์แสดงออกมานั้น ยังคงปรากฏหรือเป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพราะพฤติกรรมทางสังคมดังกล่าว “ทำหน้าที่” (Function) บางประการให้กับสังคมโดยรวม ไม่ใช่แค่ตอบสนองความต้องการส่วนตัวของปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ การดื่มแอลกอฮอล์จึงได้รับความสนใจศึกษาอย่างมาก เพราะนอกจากจะเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่ปรากฏในแทบทุกกลุ่มสังคมแล้ว ยังเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนานหลายศตวรรษ ทำให้การศึกษา “หน้าที่ทางสังคม” ของแอลกอฮอล์ เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นักสังคมศาสตร์ให้ความสนใจควบคู่กันไปกับประเด็น “กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม” ของการบริโภคแอลกอฮอล์

(๑) การจำแนกช่วง “เวลาพิเศษ” ออกจาก “เวลาปกติ”

“หน้าที่ทางสังคม” ของแอลกอฮอล์ที่พบได้ในแทบทุกกลุ่มสังคม คือ เป็นตัวจำแนกช่วงเวลาในแต่ละช่วงของชีวิต โดยรูปแบบที่พบได้ทั่วไป คือ การดื่มแอลกอฮอล์หลังเลิกงานและการสังสรรค์ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ ซึ่งแอลกอฮอล์ทำหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์เพื่อแยกขาดระหว่างช่วงเวลา “ปกติ-เคร่งเครียด” กับช่วงเวลา “พิเศษ-ผ่อนคลาย” อย่างไรก็ตาม ขณะที่หลายสังคมดื่มแอลกอฮอล์ในช่วงเวลาแห่งการสังสรรค์ผ่อนคลาย บางสังคมใช้การดื่มแอลกอฮอล์เพื่อเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงการสิ้นสุดของช่วงเวลาพักผ่อนและกำลังจะเปลี่ยนผ่านไปสู่ช่วงเวลาต้องทำงานตามปกติ

วัฒนธรรมกับความเสีงสุขภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสีงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

เช่น ในแคว้นอันดาลูเซีย (Andalucia) ประเทศสเปน ผู้ชายในสังคมนี้จะนิยมไป “café” หลังตื่นนอนเพื่อดื่มกาแฟกับสุรากลั่นไร้สีที่เรียกกันว่า “anissette” และ สุรากลั่นมีสีที่เรียกกันว่า “cognac” เล็กน้อยก่อนไปทำงาน ทำนองเดียวกัน ในเปรูก็มีค่านิยมที่คล้ายกัน โดยเชื่อว่าหากจะทำงานที่ออกแรงมากเป็นพิเศษ เช่น การมุงหลังคา การหว่านเมล็ดพืชเพื่อเตรียมทำการเกษตร การเตรียมงานเฉลิมฉลองในชุมชน เป็นต้น จะต้องดื่มแอลกอฮอล์เพื่อ “เพิ่มพลัง” ก่อนจะลงมือทำงาน (SIRC, ๑๙๙๘: ๓๑) ชาวิวในหลายประเทศจะนิยมดื่มไวน์ ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมในวัน “สะบาโต” (Sabbath day) ซึ่งเป็นวันหยุดพักผ่อนศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาวยูดาย (รวมทั้งในศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามด้วย) เพราะเชื่อกันว่าเป็นวันที่พระเจ้าทรงพักผ่อนจากการสร้างโลกมา ๖ วัน ซึ่งในศาสนาวยูดายถือเอาวันเสาร์ทุกสัปดาห์เป็นวันสะบาโต (ส่วนในศาสนาคริสต์ถือเอาวันอาทิตย์ และในศาสนาอิสลามถือเอาวันศุกร์เป็นวันสะบาโต) เพื่อเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกว่ากำลังสิ้นสุดช่วงเวลาศักดิ์สิทธิ์และกำลังเข้าสู่ช่วงเวลาปกติหรือเวลาทำงานนั่นเอง

ในทางตรงกันข้าม บางสังคมกลับใช้การ “งดดื่ม” ทำหน้าที่ในการจำแนกช่วงเวลาแทน “การดื่ม” ในสังคมอินเดีย คนในวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์หลายกลุ่มซึ่งดื่มแอลกอฮอล์กันเป็นปกติ โดยเฉพาะคนในวรรณะกษัตริย์ที่ถือว่าการดื่มเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์กลุ่มตนเองนั้น จะงดดื่มแอลกอฮอล์เพื่อทำตัวให้ “บริสุทธิ์” ในช่วงเวลาที่ต้องเตรียมตัวทำพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดู (Mandelbaum, ๑๙๖๕: ๒๘๒-๒๘๓) เป็นต้น

(๒) หน้าที่ทางสังคมตาม “ประเภท” ของแอลกอฮอล์

ในทุกสังคมที่ดื่มแอลกอฮอล์จะมีแอลกอฮอล์มากกว่า ๑ ประเภทเสมอ แต่ความแตกต่างระหว่างแอลกอฮอล์ประเภทต่างๆ ไม่ได้มีเพียงแค่ความแตกต่างในมิติทางกายภาพ เช่น รส กลิ่น สี วัตถุประสงค์และกระบวนการผลิต เท่านั้น แต่แอลกอฮอล์แต่ละประเภทยังมีความหมายและหน้าที่ทางสังคมที่แตกต่างกันไปอีกด้วย

ในสังคมฝรั่งเศสซึ่งขึ้นชื่อในเรื่องความละเอียดอ่อนของการบริโภคอาหารและเครื่องดื่มนั้น ในช่วงมื้ออาหารแต่ละมื้อ แอลกอฮอล์แต่ละชนิดจะถูกเสิร์ฟในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ช่วงก่อนมื้ออาหาร จะต้องดื่ม “aperitif” เพื่อเรียกน้ำย่อยก่อน จากนั้นในระหว่างมื้ออาหารจะมีการเสิร์ฟไวน์ขาวก่อนไวน์แดงเสมอ และเมื่อกินอาหารเสร็จ ก็จะต้องดื่ม “บรันดี” และ “digestive” ปิดท้ายเท่านั้น

สังคมยิปซีในประเทศฮังการีมีกฎทางวัฒนธรรมในทำนองเดียวกันว่า หากสมาชิกในสังคมจะดื่ม “บรันดี” จะต้องดื่มในบางช่วงเวลาเท่านั้น ได้แก่ ช่วงเช้าหลังตื่นนอน ช่วงกลางดึกในกรณีที่ดินขึ้นมา และสำหรับผู้หญิงจะดื่มได้เฉพาะก่อนออกไปหาของเก่า (rubbish-scavenging trip) เท่านั้น การดื่มบรันดีในกรณีอื่นนอกเหนือ ๓ กรณีนี้จะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม

ในหลายสังคม ความแตกต่างของชนิดแอลกอฮอล์บ่งบอกถึงสถานะทางสังคมของผู้ดื่ม ตัวอย่างเช่น ในสังคมกรีก-โรมัน ถือว่า “ไวน์” เป็นเครื่องดื่มของชนชั้นสูง ในขณะที่ “เบียร์” เป็นเครื่องดื่มของชนชั้นแรงงาน บทบาทของเครื่องดื่ม ๒ ประเภทนี้ที่ทำหน้าที่ทางสังคมในการนิยามสถานะทางสังคมที่แตกต่างกันยังพบได้ในปัจจุบัน ในประเทศโปแลนด์ก็ถือว่าไวน์ซึ่งเป็นเครื่องดื่มนำเข้าจากต่างประเทศนั้นเป็นเครื่องดื่มที่แสดงความเป็นปัญญาชนของผู้ดื่ม ในขณะที่เบียร์ โดยเฉพาะเบียร์ท้องถิ่น ถูกตีตราว่าเป็นเครื่องดื่มของชนชั้นแรงงานปรากฏการณ์ในโปแลนด์นั้นตรงกันข้ามกับที่เกิดในประเทศฝรั่งเศส สำหรับชาวฝรั่งเศสแล้ว ไวน์เป็น

วัฒนธรรมกับความเสีงสุขภาพ

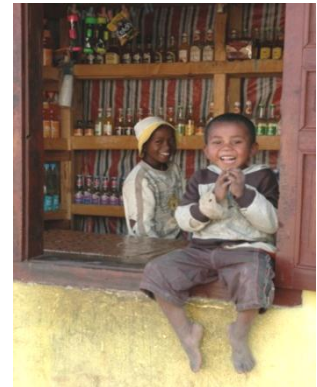
เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสี่ยงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

เครื่องดื่มธรรมดาทั่วไปที่คนดื่มกันจนเป็นเรื่องปกติ ในขณะที่วัยรุ่นฐานะดีในประเทศฝรั่งเศสกลับมีค่านิยมชอบดื่มเบียร์นำเข้าจากต่างประเทศมากกว่า นักสังคมศาสตร์หลายคนตั้งข้อสังเกตว่า การเลือกดื่มแอลกอฮอล์ที่มีสถานะทางสังคมสูงนั้น ไม่ได้เป็นการสะท้อนสถานะทางสังคมของผู้ดื่ม แต่เป็นการแสดงถึงความต้องการของผู้ดื่มในการเลื่อนสถานะทางสังคมมากกว่า

นอกจากจะเป็นกลไกในการจำแนกสถานะทางสังคมแล้ว (หรือบ่งบอกความต้องการในการเลื่อนสถานะทางสังคมของผู้ดื่ม) ในบางสังคมประเภทของแอลกอฮอล์ยังเป็นกลไกในการจำแนกความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนที่ร่วมวงดื่มอีกด้วย เช่น ในสังคมออสเตรีย หากจัดงานฉลองที่เป็นทางการหรือเป็นงานที่แขกกับเจ้าภาพรู้จักกันอย่างผิวเผิน พวกเขาจะใช้เครื่องดื่มที่เรียกว่า “sekt” ในงาน แต่ถ้าหากจัดงานฉลองที่ไม่เป็นทางการหรือมีแต่เครือญาติและเพื่อนสนิทกัน ชาวออสเตรียจะใช้เครื่องดื่มอีกประเภทที่เรียกว่า “schnapps” ในงานแทน ในสหรัฐอเมริกาถ้าเป็นงานที่เป็นทางการก็จะนิยมดื่มไวน์ ส่วนงานที่ไม่เป็นทางการหรืองานที่มีแต่เพื่อนสนิทกันจะนิยมดื่มเบียร์หรือสุรากลั่น เป็นต้น (SIRC, ๑๙๙๘: ๒๒-๒๓)

(๓) หน้าที่ทางสังคมในฐานะ “สัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่าน”

หน้าที่ทางสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ คือ การเป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านสถานะหรือช่วงเวลาสำคัญในชีวิต ในหลายสังคมเมื่อมีเด็กเกิดใหม่ในชุมชนจะจัดงานเฉลิมฉลองที่มีแอลกอฮอล์เป็นส่วนประกอบสำคัญในงาน เช่น ในสังคมชาวคริสต์ในโปแลนด์ หลังจากพาเด็กทำพิธีรับศีลในโบสถ์เรียบร้อยแล้ว จะมีธรรมเนียมที่ครอบครัวของเด็กและเพื่อนสนิทจะพากันไปฉลองที่ร้านขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในชุมชน โดย “พ่อทูนหัว” (Godfather) ของเด็กจะต้องมีหน้าที่เลี้ยงแอลกอฮอล์ให้กับทุกคนที่ไปร่วมงาน

ในสังคมชาวแม็กซิกันที่อยู่ในสหรัฐอเมริกามีธรรมเนียมที่คล้ายกัน เมื่อมีเด็กเกิดใหม่ก็จะต้องมีการจัดงานเฉลิมฉลอง โดยคนที่มอบบาทหลักก็คือ “padrino” หรือพ่อทูนหัวของเด็กนั่นเอง หน้าที่สำคัญของพ่อทูนหัว คือ การเลี้ยงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แก่แขกที่มาร่วมงาน ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของการกลายมาเป็นครอบครัวเดียวกันระหว่างครอบครัวของพ่อทูนหัวและครอบครัวของเด็ก

ในบางสังคมแอลกอฮอล์ถือเป็นเครื่องดื่มที่ขาดไม่ได้ในทุกพิธีกรรมสำคัญของชีวิต เช่น ชาววิรู (Virú) ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งในประเทศโบลิเวีย จะใช้สุราหมักท้องถิ่นอย่าง “ชิชา” (chicha) ในทุกพิธีกรรมสำคัญในชีวิต เช่น พิธีล้างบาปในโบสถ์ พิธีตัดผมครั้งแรกของเด็กผู้ชาย พิธีการเจาะหูครั้งแรกของเด็กผู้หญิง พิธีแต่งงาน รวมทั้งในพิธีศพ เป็นต้น (SIRC, ๑๙๙๘: ๓๐)

หน้าที่ทางสังคมของแอลกอฮอล์ในฐานะสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านช่วงเวลาสำคัญในชีวิต ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่วิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “วงจรชีวิต” อย่างการเกิดหรือการตายเท่านั้น ในหลายสังคมหน้าที่ของแอลกอฮอล์ยังปรากฏในช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิตรูปแบบอื่นอีกด้วย เช่น ในประเทศจอร์เจียถือว่าการจบการศึกษา โดยเฉพาะการเรียนจบของเด็กผู้หญิงเป็นโอกาสสำคัญในชีวิตที่ต้องเฉลิมฉลอง ในประเทศเปรู ถือว่าการปลูกบ้านใหม่เป็นเทศกาลเฉลิมฉลองของคนในชุมชน ซึ่งสิ่งที่ขาดไม่ได้คือสุราหมักท้องถิ่นอย่าง “ชิชา” แล “ปิสโก” (pisco) เป็นต้น (SIRC, ๑๙๙๘: ๓๐-๓๑)

วัฒนธรรมกับความเสีงสุขภาพ

เข้าใจแบบแผนพฤติกรรมเสีงที่แตกต่าง
บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

สรุป

การศึกษามิติสังคมวัฒนธรรมของแอลกอฮอล์ที่ปรากฏในเอกสารชิ้นนี้ถือเป็นเพียงกรอบคิดและแนวทางการศึกษาส่วนหนึ่งที่วงวิชาการแอลกอฮอล์ศึกษาทั่วโลกศึกษากัน ยังมีประเด็นการศึกษาร่วมสมัยอื่นๆ ที่ไม่นำเสนอในเอกสารชิ้นนี้ เช่น อิทธิพลของ “ความเป็นเมือง” และ “ความเป็นชนบท” ที่มีต่อการผลิต การขาย และการบริโภคแอลกอฮอล์ วัฒนธรรมการบริโภคแอลกอฮอล์ของกลุ่มสังคมวัฒนธรรมย่อย (Sub-culture) ที่มักถูกละเลยจากการศึกษา เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ การจำแนกกลุ่มผู้บริโภคแอลกอฮอล์ด้วยเกณฑ์ทางสังคม วัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการควบคุมการบริโภคแอลกอฮอล์ด้วยกลไก “วัฒนธรรมท้องถิ่น” รวมทั้งประเด็นวัฒนธรรมองค์กร เช่น วัฒนธรรมราชการ วัฒนธรรมองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ส่งอิทธิพลต่อการออกมาตรการเพื่อการควบคุมแอลกอฮอล์ เป็นต้น

ประเด็นการศึกษาสำคัญข้างต้นจำเป็นต้องได้รับการศึกษาเพื่อช่วยขยายความเข้าใจมิติทางสังคมวัฒนธรรมกับแอลกอฮอล์ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยซึ่งยังมีการวิจัยในประเด็นดังกล่าวและด้วยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพอยู่น้อย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานเชิงนโยบายหรือการออกมาตรการที่เกี่ยวข้องกับแอลกอฮอล์ ที่ตระหนักถึงความแตกต่างหลากหลายของมิติสังคมวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- Dietler, Michael. (๒๐๐๖). Alcohol: Anthropological/Archeological perspectives. *Annual review of Anthropology*, ๓๕: ๒๒๙-๒๔๙.
- Heath, Dwight (๑๙๘๗). Anthropology and Alcohol Studies: Current Issues. *Annual Review of Anthropology*, ๑๖: ๙๙-๑๒๐.
- Mandelbaum, David. (๑๙๖๕). Alcohol and Culture. *Current Anthropology*, ๖(๓): ๒๘๑-๒๙๓.
- Singer, Merrill. (๒๐๑๒). Anthropology and addiction: and historical review. *Addiction*, ๑๐๗: ๑๗๔๗-๑๗๕๕.
- The Social Issues Research Centre (SIRC). (๑๙๙๘). *Social and Cultural Aspects of Drinking. A report to the European Commission.*